

Усё, што вы хацелі ведаць пра...

Жывёл, якія зімуюць побач з намі

У мінулым нумары спецыяльнага чытачы пазнаёмліліся з галоўным крылатым героем 2017 года — чубатым жаўруком. Гэта рэдкая птушка не адлятае ў вырай, а застаецца зімаваць на радзіме. Пра тое, як зімуецца беларускім жывёлам дома, расказалі спецыялісты Нацыянальнага навукова-практычнага цэнтру НАН Беларусі па біярэсурсах.

Гнёзды ў настылым лесе

Многія прадстаўнікі птушыных не вытрымліваюць беларускіх халадоў і восенню збіраюцца ў вырай. Па словах **кандыдата біялагічных навук, старшага навуковага супрацоўніка лабараторыі арніталогіі Ірыны САМУСЕНКІ**, галоўнымі месцамі выраю птушак, што гняздуцца ў Беларусі, з'яўляюцца Заходняя Еўропа (большасць вадаплаўных птушак, чаек, некаторыя віды кулікоў і інш.) ці Афрыка (качка-чырка, многія вераб'іныя, зяюла, белы бусел і інш.).

Фота Валерыя КАВАЛЕНКА

Хто ж застаецца зімаваць разам з намі? Перш за ўсё гэта шматлікія віды птушак, цесна звязаных з чалавекам, — шызы голуб, палявы і дамавы вераб'і. Да аселых і качэўнікаў адносіцца таксама большасць дзятлаў, сініц, папаўзняў, паўзункоў, зелянушак, шчыглоў, чыжоў. Сініцы, зелянушкі і іншыя дробныя вераб'іныя пры адносна высокіх зімовых тэмпературах могуць самі здабываць сабе ежу, чакаючы сканчэння халадоў у сховішчах у кронах дрэў, хмызняках, дуплах, натуральных нішах і нават у чалавечых пабудовах. Збіраюцца яны таксама і ў месцах падкормкі.

З драпежнікаў зімой у Беларусі можна сустрэць мясцовага арлана-белахвоста, маханагога канюка (сустракаецца ў нас толькі на час міграцыі). А вось арлы, каршунны, сокалы, мышаловы восенню адкачоўваюцца на поўдзень. Застаюцца тут некаторыя віды нашых соў, у тым ліку вушастая сава, шэрая кугакаўка, а таксама гасці з поўначы — белая і ястрабіная совы. Увогуле, многія прадстаўнікі паўночных відаў залятаюць да нас на зімоўку. Гэта амялушкі, чачоткі і крыжадзюбы, радзей сустракаюцца пеначкі, рагатыя жаўрукі, лапландскія падарожнікі. Для іх беларускія ўмовы больш лагодныя, чым на радзіме.

Але змяненне клімату затрымлівае і некаторыя мясцовыя віды птушак. Так, усё часцей зімой у Беларусі сустракаюцца чайкі — яны жывуць побач з буйнымі гарадамі на палігонах ЦБА. На сметніках і паблізу чалавечага жылля праводзяць зімы шэрыя вароны і іх сусродзічы.

Сёння арнітолагі назіраюць на незамярзаючых вадаёмах краіны каля 30 відаў воднабалотных птушак, найбольш шматлікія сярод іх — качка-крыжанка, вялікі крахаль, звычайны гогаль, лебедзь-шыпун. Вадаплаўныя птушкі могуць самі здабываць сабе харчаванне, ня-

гледзячы на тое, што раслінная ежа зімой значна менш, чым летам. А вось штучная падкормка часта прыносіць ім больш шкоды, чым карысці: яна не толькі садзейнічае збору птушак на гарадскіх вадаёмах, але і часта прыводзіць да іх гібелі з-за праблем са страваваннем.

Многія пахаладанні прымушаюць некаторыя віды беларускіх птушак адкачоўваць у заходнім напрамку, дзе кліматычныя ўмовы ў гэты час больш мяккія. А вось крыжадзюбы не баяцца халадоў — яны могуць выводзіць птушанят нават у моцныя маразы. А дабрабыт іх у гэты час падтрымліваюць добрыя ўраджайнасення хваёвых дрэў.

Смачна паесці... і спаць!

Зіма — сур'езнае выпрабаванне для ўсіх жывёл, упэўнены **кандыдат біялагічных навук, старшы навуковы супрацоўнік лабараторыі тэрыялогіі Рыгор ЯНУТА**. Невялікая колькасць і відавочна разнастайнасць харчоў, моцныя халады, высокая актыўнасць драпежнікаў — усё гэта можа стаць прычынай гібелі многіх відаў млекакормячых. Але, на шчасце, большасць іх навучылася прыстасоўвацца да суровых умоў.

Назасяць у арганізме як мага больш тлушчаў — вось адна з галоўных умоў паспяховай зімоўкі для млекакормячых. У некаторых прадстаўнікоў гэтага класа ўтрыманне тлушчу можа дасягаць да 20—25% ад масы цела.

Для ўсіх пазваночных характэрна таксама і назапашванне кармоў. Напрыклад, буразубкі здольныя ў сваіх норах збіраць вялікую колькасць чарвякоў і лічынак насякомых. Падобнымі «жывымі кансервамі», толькі з амфібіяў, харчуюцца зімой і прадстаўнікі куніцавых — выдра і амерыканская норка.

Многія жывёлы пры новых умовах надвор'я змяняюць і рацыён харчавання. Так, зайцападобныя, а таксама бабры пры надыходзе халадоў пераходзяць ад травяністай расліннасці да драўнінна-хмызняковай.

Змена летняй вяртанні на цёплыя «пухавікі» — яшчэ адно прыстасаванне жывёл да сцюдзёнай пары. Каб маразы не змаглі пашкодзіць арганізму, некаторыя прадстаўнікі

Гэта цікава

- Часам дзік праводзіць зіму ўсяго за 200—300 метраў ад месца актыўнасці ваўка.
- Прадстаўнікі куніцавых здольныя ўтрымліваць развіццё плоду і ўзнаўляць яго з надыходам вясны.
- Некаторыя прадстаўнікі млекакормячых у прамым сэнсе збягаюць ад халадоў. Напрыклад, паўночны алень можа пераадольваць адлегласць у 1000 км і больш. У нашай краіне мігрыруюць некаторыя віды кажаноў.
- Анамальныя выпадкі зімоўкі земнаводных і гадаў часцей за ўсё назіраюцца ў месцах актыўнасці гаспадарчай дзейнасці чалавека. Так, трытонаў, жаб і іншых земнаводных можна сустрэць на будаўнічых пляцоўках, цокальных паверхнях непраграваных будынкаў, у тунэлях і калодзежах цеплатрас. Прыходзяцца даспадобы жывёлам і кучы камення на ўскрайках лясоў, прыбраныя з суседніх палёў.

Фота Віктара КАЗЛОУСКАГА

беларускай фаўны павялічваюць гушчыню валасянога покрыва ў два, а то і тры разы адносна летняга футра.

Калі наступае неспрыяльны перыяд, многія жывёлы, што падрыхтаваліся да зімы, паступова змяняюць сваю актыўнасць, а часам і тэмпературу цела — паступова яны ўпадаюць у здранцвенне ці спячку, якая мае, як аказалася, некалькі рэжымаў.

Так, простая спячка, ці «зімні сон», характэрна для бурага мядзведзя і барсука. Нягледзячы на зніжэнне тэмпературы цела, жывёлы застаюцца адчувальнымі да знешніх раздражняльнікаў і пры надыходзе спрыяльнага перыяду могуць дастаткова хутка прачнуцца.

У сапраўдны бесперапынны сон, з адсутнасцю рэакцыі на знешнія раздражняльнікі і моцным зніжэннем тэмпературы цела, упадаюць суслікі, а таксама некаторыя віды насякомаедных.

Мядзведзь для пабудовы бярогі выбірае лясны гушчар, дзе яго не могуць патрывожыць людзі і іншыя жывёлы, робіць сваё зімняе жыллё з награваных галін. Барсукі не любяць праводзіць зіму ў адзіноце. Яны кладуцца спаць цэлымі сямейнымі групамі, часта па 8—10 асобін. Для гэтага на схілах буйных узгоркаў жывёлы будуюць так званыя «барсучыя гарадкі», здольныя праіснаваць да 100 і больш гадоў.

Янотападобны сабака нават самыя моцныя халады здольны перажыць у неабароненых сховішчах — напрыклад, залегчы спаць пад невялікай елкай ці заняць лісіныя норы. Спяць гэтыя жывёлы звычайна па парах.

А вось знакаміты будаўнік, рачны бабёр, у спячку не ўпадае, таму яшчэ з восені пачынае назапашваць драўнінна-хмызняковую расліннасць, будаваць і абнаўляць плаціны. Дзякуючы запасам ежы грызун можа не выходзіць на паверхню доўгі час. Зімуюць бабры таксама цэлымі сямейнымі групамі па 6—10 асобін.

Беларускія волаты — зубры — з надыходам першых замаразкаў збіраюцца ў вялікія статкі і перабіраюцца бліжэй да падкормачных пляцовак. Казулі і іншыя капытныя аб'ядноўваюцца ў невялікія групы па 3—5 асобін паміж буйнымі млекакормяцамі.

Разам з іншымі млекакормячымі рыхтуюцца да зімы і драпежнікі. Ваўкі зімуюць зграямі па 6—8 асобін, лісіцы ўслед за «ежай» — мышападобнымі грызунамі — перабіраюцца на ўзлескі.

Заміраюць разам з прыродай

У прадстаўнікоў герпетафаўны (земнаводных і паўзункоў) няма спецыяльных механізмаў, якія падтрымліваюць тэмпературу цела

на пэўным узроўні. Іх стан вельмі моцна залежыць ад тэмпературы наваколля. І з надыходам моцных халадоў гэтыя жывёлы могуць проста замерзнуць. Таму сваю наземную актыўнасць паўзункі і земнаводныя спыняюць ужо ў канцы вясны — пачатку кастрычніка, расказаў **кандыдат біялагічных навук, вядучы навуковы супрацоўнік лабараторыі наземных бесхрыбетных жывёл Сяргей ДРАБЯНКОУ**.

Сярод жывёл, якія выбіраюць сваім зімнім сховішчам глебу, — шэрыя, зялёная і чаротавая рапухі, часночніца звычайная, квакша звычайная, травяная і вастрамордая жабы, звычайны і грабенчаты трытоны, а таксама тры віды яшчарак (порсткая, жывародная і вераценніца), і тры віды змей (гадзюка, вуж і мядзьянка).

Чакаюць надыходу вясны яны на асушаных тарфяніках, нізінных і верхавых балотах на глыбіні 20—30 см ад паверхні, а ў моцныя маразы апускаюцца ніжэй. Любяць яны і ўзлескі, што часта праграваюцца сонцам. Жабы зімуюць на ўчастках з пясчанай глебай — яны лёгка закопваюцца ў рыхлы пясок ці шукаюць паветраныя поласці ў зямлі і норы мышападобных грызуноў. У гэту пару яны практычна не дыхаюць.

Каб вытрымаць працяглая халады, прадстаўнікі герпетафаўны праводзяць калектыўныя зімоўкі. Самыя масавыя з іх — да некалькіх сотняў асобін — назіраюцца ў змей.

Маладыя гады часта зімуюць побач з дарослымі, больш вопытнымі жывёламі, у месцах, правяраных папярэднімі пакаленнямі. Збіраючыся ў падземных сховішчах групамі, змеі за кошт цеснага кантакту аднаго з адным атрымліваюць дадатковае цяпло, чым, хоць і нязначна, але павышаюць шанцы на выжыванне падчас доўгай зімы.

Добра адчуваюць сябе ў халады і тыя прадстаўнікі герпетафаўны, што выбралі ў якасці зімняга сховішча ваду. Гэта чырванабрухая жарлянка, сажалкавая, азёрная і ядомая (гібрідная) жабы, а таксама балотная чарапахы.

Зімуюць яны ў тых жа вадаёмах, дзе праводзяць і лета. Жабы і іншыя земнаводныя апускаюцца на дно, дзе закопваюцца ў глей, ці перабіраюцца ў сырныя месцы з вільготнай порыстай глебай. У вадаёмах перасяляюцца і тыпова наземны від земнаводных — травяная жаба. Вялікая колькасць гэтых амфібіяў нагадвае шары, у якіх налічваецца ад некалькіх дзясяткаў да тысячы асобін. Пад ільдом зімуе і балотная чарапахы.

Цікава, што на зімоўках жабы могуць мірна суіснаваць з вужамі, якія звычайна імі харчуюцца. Справа ў тым, што з-за нізкай тэмпературы навакольнага асяроддзя змеі не палююць. У момант суровых выпрабаванняў жывёлы аб'ядноўваюцца для больш важнай мэты — выжыць.

Вераніка КОЛАСАВА.
kolasava@zviazda.by

НЕПРЫРУЧАНЫ ДЗІКІ НІКАР

(Заканчэнне.
Пачатак на 7-й стар.)

На сёння ў краіне адноўлена больш за 50 тыс. га тарфянікаў, да 2030 года плануецца аднавіць яшчэ 75 тыс. га. Вопыт Беларусі вялікі і эфектыўны, метадыка працы параўнальна танная (ўсяго 11,2 долара ЗША на 1 га адноўленага балота!), таму нашыя распрацоўкі ўжо пераймаюць іншыя краіны. **Намеснік міністра прыродных рэсурсаў і аховы навакольнага асяроддзя Рэспублікі Беларусь Ігар КАЧАНОУСКІ** адзначае, што ўлады не збіраюцца спыняцца на дасягнутым, з дапамогай грамадскіх арганізацый, мясцовых органаў улады і насельніцтва можна ажыццявіць аднаўленне балотных экасістэм.

Міхаіл БРАМБАХЕР, каардынатар Еўрапейскіх праграм

Франкфурцкага заалагічнага таварыства, нагадаў пра статус Беларускай пушчы як аб'екта сусветнай спадчыны ЮНЕСКА, падкрэсліў, што беларускі Нацыянальны парк мае такое ж сусветнае значэнне, як Серэнгеті ў Танзаніі ці Елаўстон у ЗША. Прадстаўнік нямецкага таварыства з горыччу сказаў, што для Германіі забалоціць тысячу гектараў зямлі сёння немагчыма, мерапрыемствы ў такіх маштабах там не праводзяцца.

ПАЧАТАК ДРУГОГА ЖЫЦЦА

Пасля заканчэння прэс-канферэнцыі прысутныя выехалі на месца запланаванага старту работ. Удзельнікі ўрачыста пе-

рарэзалі чырвоную стужку і зрабілі сімвалічны падкоп на месцы забалочвання. Пасля гэтага пачала працаваць тэхніка.

— Мы аднаўляем аазіс жыцця для ўсёй Беларускай пушчы, — сказаў **Мікалай ЧЭРКАС, спецыяліст ГА «Ахова птушак Бацькаўшчыны» па прыродаахоўных пытаннях**. — Праз год будзе прыкметны першы невялікі вынік, праз дзясятка гадоў суды вернуцца птушкі. Каб балота аднавілася цалкам, трэба чакаць не менш за 30—35 гадоў...

Пасля завяршэння мерапрыемства прысутныя выказалі жаданне сустрэцца на Дзікім Нікары праз 10 гадоў, каб на свае вочы ўбачыць змены да лепшага.

Вольга ПРАЛЮК.
pralyuk@zviazda.by

Фота Сяргея НИКАНОВІЧА